

פרק שבעה עשר: קסטינה

הקמתה של קסטינה היתה פרי יוזמה של קבוצת יהודים מבסרביה שפנו בשנת תרמ"ח (1887), באמצעות הרב יהודה לובצקי, אל הברון רוטשילד לסייע בידם להתיישב בארץ. פניות רבות נשלחו לברון באותה תקופה והברון דחה את רובן. הברון התנגד תחילה גם לבקשה זו ואחר כך נעתר בסיוע "אוהבי היישוב בפריס"⁴⁶⁴ לסייע ל-25 משפחות בהקמת מושבה חדשה. סוכם שהמשפחות ישלמו לברון 1,000 רובל (=2,500 פרנק) במזומן להוצאות ראשונות ואת השאר יחזירו בהמשך, ואילו הפקידות מצידה תדאג לקניית הקרקע ולמימון ההוצאות השוטפות עד התבססות המושבה. ההחלטה השתלבה במגמת הברון באותה העת להרחיב את ההתיישבות לאזורים נוספים, בפרט בדרום ובעבר הירדן. בא' בניסן תרמ"ח (13.3.1888) עלו מתוך הקבוצה, 18 משפחות (למעשה, בדומה לעקרון, בתי-אב שכללו מספר משפחות) בנות כ-150 נפש והגיעו ליפו. בשל עיכובים בקניית הקרקע, הם נאלצו לשהות ביפו כ-7 חודשים, בתנאים קשים, כשהם נתמכים ב-12 פרנק לחודש לנפש על ידי הפקידות. הוצע למשפחות להתיישב בעבר הירדן אולם הן סרבו ולאחר קשיים בירוקרטיים רבים, לחצים ותשלומי שוחד, הצליח פקיד הברון, יהושע אוסוביצקי, לקנות כ-6,700 דונם כ-12 ק"מ דרומית לגדרה ולרושמן על שם דוד אריה מירושלים, ולקבל רישיון זמני (ל-15 יום בלבד) להקמת צריפי מגורים במקום. בראשון לציון ניבנו במהירות כעשרים צריפים ובח' בתשרי תרמ"ט (13.9.1888) הועברו רובם בחלקים לשטח המושבה, והוקמו על ידי עשרות נגרים ופועלים, עוד קודם שהגיעו המתיישבים.

בשלב זה, תוכנן שהמשפחות יעברו למושבה, ויקבלו כל אחת שטח של כ-300 דונם לעיבוד של פלחה, אלא שאז התגלע סכסוך חמור בין המשפחות לפקידות. בט' בחשון תרמ"ט (14.10.1888), עם גמר בניית הצריפים, דרש בלוח מן המתיישבים החדשים לחתום על כתב התחייבות, לפיו הם יהיו בשלב זה שכירי יום בלבד (בשכר פרנק ליום), כשאינן להם זכות בקרקע ואין להם זכות התאגדות, ואם תצלח התיישבותם - הם יהפכו תוך כמה שנים למתיישבים עצמאיים. מהלך זה דמה למהלכים דומים שנקט בלוח הן בראשון לציון והן בעקרון. המשפחות התנגדו לדרישות אלו, שעמדו בסתירה להסכם עימן, ופנו במכתב לארלנגר בפריז. המשפחות המשיכו לשבת ביפו (5-6 מתוכן הועברו לראשון לציון ושוכנו בצריפים שניבנו) כשהצעירים הרווקים הלכו לעבוד כשכירי-יום בעבודות התשתית בקסטינה, כשהם קובלים על יחס קשה על הפקידות ואף על מתחים עימה על רקע דתי. בשלב זה עזבה אחת המשפחות את הארץ.

464. לשון הרב מוהליבר, ויתכן שהכוונה בעיקר לרב לובצקי.

במהלך חודש כסלו תרמ"ט השיב הרב לובצקי לפונים כי הוא מציע להם לחתום על ההתחייבויות, שנוסחם רוכך בהשפעתו, אולם הם סרבו. הוחל משא ומתן על מימון חזרתם לחו"ל, כשבמקביל נשללה מהם התמיכה. בכ"ב בטבת תרמ"ט חזרו עוד שלוש משפחות לחו"ל. מצב המשפחות היה בכירע והן סבלו מחרפת רעב. ב"ד בשבט תרמ"ט עזבו המשפחות שנותרו ביפו, לאחר שקיבלו את הכסף שמסרו בזמנו לברון וכן הוצאות הדרך. רוב המשפחות עזבו לחו"ל. חמש משפחות בלבד, מהעניות שבקבוצה, שמנו 34 נפש (מהם 12 עובדים) חתמו על התנאים. תחילה התיישבו במקום כ-20-30 פועלים רווקים ממושבות שונות שנבחרו על ידי הפקידות להיות איכרים במושבה ואחר כך הצטרפו גם המשפחות. שנים עשר ראשי המשפחות קיבלו פרנק וחצי ליום ושאר העובדים פרנק אחד ליום.⁴⁶⁵

סוגיית השמיטה

למשבר שפקד את קסטינה מראשיתה הצטרפה גם סוגיית השמיטה. ההחלטה להחתיים את המשפחות על התנאים הנזכרים, נבעה מן המרידות בראשון לציון ובזכרון יעקב וכמסקנה מביקור הברון בארץ, אך יתכן שנכרך בה גם החשש שמא לא יעבדו האיכרים בשמיטה. המושבה יועדה לגידולי פלחה, ועל סמך הניסיון הוקצבו לכל משפחה כ-300 דונם. המשפחות מצדן סרבו לעבוד בשמיטה, בדומה לפתח תקוה ועקרונ,⁴⁶⁶ וככל הנראה מציאות זו חרפה את המשבר.

במכתב שכתב הרב נפתלי הרץ הלוי, בכ' בטבת תרמ"ט (24.12.88), הוא כרך את המשבר עם המשפחות היושבות ביפו גם בסוגיית השמיטה:

ב"ה יום ב' וארא תרמ"ט לפ"ק פה יפו ת"ו

ידיד נפשי כבוד הגאון הגדול כו' כש"ת [כבוד שם תפארתו] מ' [וריון] שמואל נ"י

אחדשה"ט [אחר דרישת שלומו הטוב] הנה האנשים האלה המוכ"ז [המוסרים כתב זה]⁴⁶⁷ מאנשי באסירביאן נגע במ יד ה' בעזכם מנוחתם בארץ רוסיא ויבאו להתאחו בארץ הקדושה ובעוד לא צעדה רגלם על אדמתם וטרם

465. חבצלת, ה' בתשרי תרמ"ט (13.9.1888), עמ' 6; כ"ח בחשון תרמ"ט (2.11.1888), עמ' 49-52; ד' בכסלו תרמ"ט (11.11.1888), עמ' 60; כ"א בכסלו תרמ"ט (23.11.1888) [יש לתקן: 25.11.1888], עמ' 77-76; י"ט בטבת תרמ"ט (23.12.1888), עמ' 111-112; כ"ו בטבת תרמ"ט (30.12.1889), עמ' 117; הצבי, ט"ז בשבט תרמ"ט (18.1.1889), עמ' מו-מה; גלעדי, באר טוביה, עמ' 102-104; אהרנסון, הברון, עמ' 158, 87-83.

466. ראו מכתב פינס לפינסקר מיום ד' בכסלו תרמ"ט (8.11.1888) (כתבים, 1273).

467. המכתב טרם נמצא.

טעמו צוף פירות הארץ ותנובות שדי רוח עושים נמשכה ביניהם ובין אנשי האדמיניסטרציה, עד אשר כהיום עומדים בעירום ובחוסר כל, וישנם ביניהם אנשים אשר הרעב שוררת בביתם, כאשר שומה בניהם לפני מעכת"ה [מעלת כבוד תורתו הרם], והמה כמאתים איש, ויש ביניהם אנשים הרבה אשר שמו נפשם בכפם רק בדבר השמיטה, לזאת יבקשו המה ממעכת"ה ליתן להם עצה נכונה איך ומה לעשות. ונא למען לחצם ודחקם ימחול נא מעכת"ה לחזק את רוחם, ואולי יזמין ה' בפי מעכת"ה עצה נכונה איך יתנהגו, כי חכם כמותו נהנין ממנו עצה ותושיה. ואנכי ג"כ חישבתי דרכי ונסעתי ליהוד לטכס עצה עם הגאון רמ"ג [ר' מרדכי גימפל יפה], כי סכנת הקאליניסטיין בכלל רבה ועצומה מאוד ה' ירחם. אך אח"ז [אחרי זה] בשובי הנה חדלתי מזה מצד כמה טעמים. ועל מעכת"ה לחשוב ולטכס עצה בזה, גם בעד שאר הקאליניסטיין. ואפשר שכשאראה בעז"ה תקוה טובה אסע לירושלים בל"ג [בלי נדר].

דברי הצעיר נפתלי הירץ הלוי החופ"ק יפו ת"ו.⁴⁶⁸

למעשה בראשית שנת תרמ"ט, עוד בטרם הגיעו המשפחות למושבה, עסקו הפועלים שהגיעו למושבה בעבודות תשתית ונטעו עצים. כן ניטעה לאורך רחוב המושבה שדרת עצי תות. אחר כך עבדו במושבה צעירים שהגיעו במקום המשפחות שעזבו.⁴⁶⁹

העבודה החקלאית העיקרית שנעשתה בשנת תרמ"ט הייתה זריעת תבואות חורף. אולם מתברר שכמו במזכרת בתיה, גם כאן בהתאם לדרישת הרב ספקטור, נעשתה מלאכת הקציר על ידי גויים, כפי שתיאר בשנת תר"ן אחד הפועלים:

השנה הזאת היא שנת ברכה במושבו ואנחנו בעצמנו נדוש ונטחן את התבואה. בשנה העברה שכרו הפקידים פועלים ערבים לקציר ולדישה, ועל שטח אדמת מושבו אשר זרעו חטים בערך אלף דולאם (כמאה דעסיאטיין), שכרו בשנה העברה כארבעים ערבים לקצירה. ושש עגלות שכרו ממושב אחר להובלת

468. צילום של המכתב פורסם בקטלוג בית המכירות אסופה, יולי 2014, פריט 528. תוכן המכתב הועתק הן בקובץ מוריה, שצד (תשע"ה), עמ' נט, והן אצל הנקין, עוללות, עמ' 37, בשיבושי העתקה קלים. שני המעתיקים לא פיענחו שמדובר בקבוצת הבסרבים. הרב הנקין הי"ד לא פיענח כלל את המילה 'באסירביאן' ובמוריה פיענחו זאת בטעות 'אנשי אזבקיטאן'. בית המכירות ובעקבותיו מוריה פיענחו שהנמען הוא הרב שמואל סלנט ואילו הרב הנקין הי"ד פיענח שמדובר ברב שמואל מוהליבר. נראה שסביר יותר שמדובר ברב סלנט, אך קשה להכריע.

469. פוחצ'בסקי, מהתם להכא, עמ' 183-185; המגיד ו' באדר א' תרמ"ט (7.2.1889), עמ' 41. דיווח מצפת שפורסם בהמליץ, י"ד באייר תרמ"ט (15.5), עמ' 3, ציין שהבחורים שהתקבלו לעבוד במושבה במקום בני בסרביה ששבו לארצם "עובדים עבודתם בחריצות".

התבואה, ובשנה הזאת נעשתה כל העבודה הזאת על ידי אכרים עברים, שתי המכונות קצרו⁴⁷⁰ וחמשה עשר יהודים לקטו את הקציר, ואנכי עם אחד ממרעי הובלנו את התבואה הגרנה.⁴⁷¹

נראה שגם הזריעה נעשתה בידי גויים, שכן הגגן מיכל זלמן פוח'צבסקי, שנשלח למקום משלהי תשרי עד אדר תרמ"ט, ציין ש"על ידי הערביים השכנים עם בהמותיהם, בתור שכירי יום, חרשנו וזרענו את השדות בתבואת חורף".⁴⁷²

קשיים מרובים בהם נתקלו המתיישבים, ועיקרם: מחסור במים, ריחוק מיישוב יהודי, סכסוכי גבול עם ערביי הסביבה, חוסר ניסיון ועבודה קשה, ניהול כושל וסכסוכים ממושכים בין המשפחות לבין הפועלים ובין המתיישבים לבין הפקידות, שפקידיה במקום התחלפו בתדירות גבוהה, הובילו לקריסת המושבה. זו התפרקה תוך שנתיים והפכה לחווה בה עבדו פועלים מעטים ורובה נמסר בשנים הבאות באריסות לפלאחים.⁴⁷³

470. הכותב ציין באותו מכתב כי הובאו לקסטינה שתי מכונות קצירה משוכללות.
471. הצפירה, י' באלול תר"ן (26.8.1890), עמ' 760. המכתב נכתב במקורו ביידיש ותורגם בעיתון לעברית. אמנם צויין דיווח שעם תום הקציר בי"ט בתמוז תרמ"ט "העבודה להפועלים פסה", והם מועסקים כעת בחפירת "שיחין סביב הנחלה" (הצבי, י"ב באב תרמ"ט (9.8.1889), עמ' ק; המגיד, י"ח באב תרמ"ט (15.8.1889), עמ' 254). אולם אין מכאן כל ראייה שהפועלים קצרו בעצמם וכאמור ככל הנראה הועסקו בפעולות נלוות של איסוף וכדומה.
472. פוח'צבסקי, מהתם להכא, עמ' 183-185.
473. גלעדי, באר טוביה, עמ' 105-106.